

De Betuwsche neef. Een Overbetuwse novelle van J.J. Cremer uit 1860.

Analyse 2025.

De novelle *De Betuwsche neef* uit 1860 van J.J. Cremer is een verhaal in zeven delen, dat zich richt op de sociale verschillen en familierelaties tussen twee Nederlandse families in de 19e eeuw. Het volgt de stedelijke familie Van Middelnesse uit Den Haag, die een bezoek brengt aan hun landelijke neef Janssen in de Betuwe, en later Janssen's tegenbezoek aan Den Haag. De tekst belicht humoristisch de culturele botsingen en misverstanden die voortvloeien uit hun uiteenlopende levensstijlen en sociale klassen. Uiteindelijk culmineert het verhaal in een financiële tegenslag voor de Van Middelnesses, die hen dwingt om hulp te zoeken bij hun ogenschijnlijk minder verfijnde, maar welgestelde Betuwse familie.

Hier zijn de belangrijkste punten en concepten:

• *De Familie Van Middelnesse (Den Haag):*

- **Personages:** Mijnheer van Middelnesse is een "net, klein en mager persoontje met zeer gedistingeerde manieren" en heeft een "allerlieste" betrekking bij Financiën, maar doet ook "een kleinigheidje in de effecten". Mevrouw van Middelnesse, geboren Silber, is een "bekoorlijk vrouwtje" en wordt als "zeer gedistingeerd" beschouwd. Ze hebben zes "allerliest lieve kinderen" (drie jongetjes en drie meisjes).
- **Levensstijl en status:** Ze wonen "charmant... dicht bij 't Bosch" in Den Haag. Ze hechten veel waarde aan fatsoen en hun sociale stand ("standen in de

maatschappij"). De heer van Middelnesse droomt zelfs over een ministerschap voor het pensioen.

- Financiële neergang: Ruim drie jaar na hun bezoek aan de Betuwe zijn de Van Middelnesses verhuisd naar een "minder frequent gedeelte van de stad" omdat hun huis te klein werd, maar de werkelijke reden is een "leelijken klap door een mislukte effecten-speculatie" die mijnheer heeft gekregen, en zijn "lieve betrekking" die "eigenlijk heel weinig geeft". Ze moeten "van hoe weinig ze tegenwoordig moeten rond komen" en zijn genoodzaakt om "zuinig, zeer zuinig te leven".

- Houding tegenover Janssen: Hoewel ze hem aanvankelijk "allerliet lieve menschen" vonden tijdens hun reis, worden ze later beschaamd en onaangenaam verrast door zijn bezoek aan Den Haag. Ze vinden hem "dom", zijn dialect "akelig", en proberen hem te verbergen voor bezoekers en het dienstpersoneel om hun "fatsoen" te bewaren. De kinderen van Van Middelnesse reageren met "ajakkes" en "bah hoe ruw!" op Janssen.

• ***Neef Janssen (Uit Bemmelen in de OverBetuwe):***

- Personage en beroep: G. Janssen wordt beschreven als een "grossier-kruidentier-wethouder-vetweijer". Hij is een "vierkante man met het rondroode aangezicht". Hij heeft een grote kruidentierszaak, land, vee, en maakt boter en kaas. Hij is de halve broer van mevrouw van Middelnesse's moeders kant.

- Levensstijl en karakter: Hij is uitermate gul en openhartig, hoewel zijn manieren en Gelderse dialect als "onbehouwen" worden ervaren door de Van Middelnesses. Hij staat bekend om zijn gastvrijheid en de kwaliteit van zijn producten, zoals hazen en patrijzen. Hij heeft zeven kinderen.

- Zijn bezoek aan Den Haag: Zijn bezoek is een "verrassing" en hij komt om "de schoai weerum te hoalen" (de schuld te vereffenen), mogelijk een impliciete afspraak of belofte van de Van Middelnesses om hem ook te bezoeken. Hij brengt een grote krentenmik mee als cadeau. Hij merkt op dat Den Haag een "doodsch uitzigt" heeft vergeleken met zijn eigen boerderij en kan niet begrijpen dat er "weinig te zien valt" in Den Haag.
- Financiële situatie en generositeit: Janssen is welgesteld; hij bezit "zes en veertig mergen land onder de ploeg" en heeft veel vee. Hij reageert direct en zonder aarzeling op het dringende leenverzoek van mijnheer van Middelnesse voor 2400 gulden. Hij stuurt het geld onmiddellijk, met de toevoeging "In effect spikkuleere is gevaarlijk", wat zijn nuchtere, praktische aard benadrukt.

• Thema's en conflicten:

- Stad versus platteland: De kern van het verhaal is de botsing tussen de verfijnde (maar in verval geraakte) stadse elegantie en de robuuste, welvarende plattelandse directheid. De Van Middelnesses waarderen de rust van hun nieuwe (goedkopere) buurt, terwijl Janssen de stad als benauwd ervaart.
- Sociale status en hypocrisie: De Van Middelnesses zijn geobsedeerd door het bewaren van hun "stand" en "fatsoen", zelfs als dit betekent dat ze onoprecht moeten zijn over hun financiële problemen en hun afkeer van Janssens manieren. Ze tonen zich pas "allerliet-lieve mensen" wanneer ze iets van Janssen kunnen krijgen of wanneer hij hen financieel kan helpen.
- Echte gastvrijheid versus verplichte beleefdheid: Janssens gastvrijheid is overdadig en gemeend. De Van Middelnesses voelen zich gedwongen om hem te ontvangen, maar doen dit met tegenzin en proberen hem zo snel mogelijk weer kwijt te raken.
- Taal en communicatie: Het verschil in dialect tussen de "Haagsche" en de "Betuwsche" neef leidt tot misverstanden en humor, maar ook tot ongemak voor de Van Middelnesses. Janssen begrijpt de subtiele hints en excuses van de Van Middelnesses vaak niet, wat tot onbedoelde confrontaties leidt.
- Financiële realiteit: De plot culmineert in de financiële nood van de Van Middelnesses, die onthuld wordt wanneer mijnheer een leenverzoek stuurt aan Janssen. Janssens directe en onbaatzuchtige reactie onderstreept de ware welvaart en het karakter van de plattelandsfamilie, in schril contrast met de oppervlakkige grandeur van de stadsbewoners.

Kortom, het verhaal is een satire op sociale conventies en de waarde van materiële rijkdom versus oprechtheid en karakter. De Van Middelnesses houden een façade van voorspoed en verfijning in stand, terwijl ze in werkelijkheid worstelen en neerkijken op hun gulle, welvarende familielid van het platteland, die hen uiteindelijk redt.

De novelle weerspiegelt overduidelijk een grotere sympathie van J.J. Cremer voor de familie Janssen (de landelijke klasse) dan voor de familie Van Middelnesse (de stedelijke klasse). Dit komt naar voren door de manier waarop beide families worden beschreven, hun acties, hun waarden en de subtile (en minder subtile) commentaren van de verteller en zelfs van de bijfiguren.

Hieronder een toelichting:

Sympathie voor Neef Janssen en de landelijke klasse:

1. Authenticiteit en directheid: Janssen wordt consequent beschreven als een oprecht, direct en onverbloemd persoon. Hij is wars van pretenties en valse beleefdheid ("van complimenten zijn we niet thuis, hoor", "van geen fratsen en van geen nooijen"). Zijn dialect, hoewel door de Van Middelnesses als "akelig" ervaren, draagt bij aan zijn authenticiteit. De schrijver toont dit door zijn spreektaal direct weer te geven.
2. Generositeit en gastvrijheid: Janssen en zijn vrouw zijn buitengewoon gul en gastvrij. Ze bieden een overdadige maaltijd aan, dringen hun gasten herhaaldelijk aan om meer te eten en te drinken, en Janssen toont trots zijn bezittingen zoals zijn "groote karsenbonger" en "verkeschot". Hij stuurt een grote krentenmik mee voor de kinderen van de Van Middelnesses. Zijn gastvrijheid is oprecht, in tegenstelling tot de Van Middelnesses die zich gedwongen voelen Janssen te ontvangen.
3. Welvaart uit arbeid en stabiliteit: Janssen's rijkdom is gebaseerd op hard werken en tastbare bezittingen: een "grossier-kruidenier-wethouder-vetweijer", met "zes en veertig mergen land onder de ploeg" en veel vee. Hij is economisch stabiel en niet afhankelijk van risicovolle "effecten-speculatie". Zijn waarschuwing "In effect spikkuleere is gevaarlijk" klinkt als nuchtere wijsheid.
4. Praktisch en nuchter verstand: Janssen's karakter wordt gekenmerkt door zijn praktische blik op het leven. Hij doorziet de lege praatjes en de oppervlakkigheid van de stadse politiek ("alle verstand kumt niet in en umzien"). Hij begrijpt niet waarom de Van Middelnesses zo'n ophef maken over zijn aanwezigheid. Hij oordeelt mensen op hun werkethiek en innerlijk, niet op

hun status ("wat niet werken wil , die bet den duuvel oan Janssen gezien ; tegen de knappe arbeijer , doar zeg ik tegen... 'n mins is 'n mins!").

5. Morele integriteit: De tekst benadrukt dat Janssen "'n afgestamden hekel oan achterbaksigheid het" en dat hij, hoewel een belangrijk man in zijn dorp, "zijn hoofd niet in den nek" steekt. Zijn onbaatzuchtige en snelle reactie op het financiële hulproep van Van Middelnesse, zonder verdere voorwaarden dan een ontvangstbevestiging, onderstreept zijn betrouwbaarheid en goede karakter.

Kritiek en satire op de familie Van Middelnesse en de stedelijke klasse:

1. Oppervlakkigheid en schijn: De Van Middelnesses hechten enorm veel waarde aan "fatsoen" en "standen in de maatschappij". Mijnheer is een "net, klein en mager persoontje met zeer gedistingeerde manieren", en mevrouw is "zeer gedistingeerd". Hun leven draait om het bewaren van deze uiterlijke schijn, zelfs als dit betekent dat ze hypocriet moeten zijn over hun financiële situatie. Het is hun grootste zorg dat Janssen hun sociale status in gevaar brengt.

2. Economische kwetsbaarheid en onkunde: Hoewel ze aanvankelijk een "allerlieste" betrekking hebben en "een kleinigheidje in de effecten" doen, lijden ze zwaar onder een "leelijken klap door een mislukte effecten-speculatie". Dit toont hun onvermogen om hun financiën stabiel te beheren, in tegenstelling tot Janssens solide basis. Ze moeten "zuinig, zeer zuinig te leven".

3. Hypocrisie en snobisme: De Van Middelnesses ervaren Janssens bezoek als een "fatale positie" en proberen hem te verbergen voor hun gasten en zelfs voor hun personeel en kinderen. Ze vinden zijn Gelderse dialect "akelig" en zijn manieren "ruw". De kinderen reageren met "ajakkes" en "bah hoe ruw!" op Janssen. Ze zien hem als "dom" en schamen zich voor hem, ondanks dat ze eerder zijn gastvrijheid en geschenken hebben gewaardeerd.

4. Negatieve perceptie door anderen: De dienstmeiden en zelfs de kinderen van de Van Middelnesses prikken door de façade heen en bespreken de hypocrisie van hun werkgevers/ouders. Sientje en het kindermeisje vinden dat de Van Middelnesses "zich schamen" en merken op dat ze Janssen proberen te

verbergen. Ze voorzien de financiële situatie van de familie. Dit draagt bij aan het satirische beeld dat de schrijver van de stedelijke familie schetst.

5. Afhankelijkheid van de landelijke klasse: Het verhaal culmineert in de financiële noodkreet van mijnheer van Middennesse aan Janssen. Ondanks al hun snobisme en het neerkijken op hun 'onbeschaafde' neef, zijn ze uiteindelijk volledig afhankelijk van zijn materiële welvaart en generositeit. Het lachen van Van Middennesse wanneer hij het geld ontvangt en de hoofdpijn van mevrouw benadrukken hun benarde positie en de opluchting over de hulp van degene die ze verachtten.

Conclusie:

J.J. Cremer gebruikt de familie Van Middennesse om de oppervlakkigheid, de schijnheiligheid en de economische kwetsbaarheid van een bepaalde stedelijke klasse te satiriseren. Daartegenover staat de familie Janssen, die wordt gepresenteerd als een toonbeeld van nuchtere welvaart, oprechtheid, generositeit en praktisch verstand. De ironie van het verhaal, waarin de 'verfijnde' stedelingen uiteindelijk financieel afhankelijk zijn van de 'onbehouwen' plattelanders, versterkt de indruk dat de schrijver de meeste sympathie koestert voor de deugden en de authenticiteit van de landelijke familie Janssen.

De tekst weerspiegelt op een krachtige wijze hoe de interacties tussen de stedelijke familie Van Middennesse en de landelijke familie Janssen hun relaties en zelfperceptie beïnvloeden, vaak op contrasterende of zelfs tegenstrijdige manieren.

De invloed op de personages belicht:

Familie Van Middennesse (stedelijke klasse, Den Haag)

1. Initiële zelfperceptie en relatie met de wereld:

- De Van Middenneses presenteren zich als een gedistingeerde, welgestelde familie. Mijnheer heeft "zeer gedistingeerde manieren" en "aristokratisch blanke handen". Mevrouw is "bekoorlijk" en "zeer gedistingeerd". Ze wonen "charmant... dicht bij 't Bosch" en hechten grote waarde aan "fatsoen" en "standen

in de maatschappij". Hun zelfperceptie is sterk gekoppeld aan uiterlijke schijn, sociale status en financiële weelde, zelfs als die laatste al wankelt.

- Hun verhouding tot de landelijke klasse is er een van neerkijken. Hoewel ze Janssens haas en patrijzen waarderen, is het feit dat hij een "kruidenier" is aanvankelijk problematisch voor Mijnheer. Ze vinden Janssen "vreemd en stief", en zijn Gelderse dialect is "akelig".

2. Verandering in zelfperceptie door interactie en omstandigheden:

- Economische neergang: Een "leelijken klap door een mislukte effecten-speculatie" en een "lieve betrekking" die "eigenlijk heel weinig geeft", dwingen hen te verhuizen naar een "minder frequent gedeelte van de stad" en "zuinig, zeer zuinig te leven". Deze externe druk ondermijnt hun zelfperceptie als welvarend en onafhankelijk.

- Janssens bezoek aan Den Haag: De komst van Janssen is een "fatale positie" die hun trots en "fatsoen" bedreigt. Mijnheer wordt "rood" van schaamte en probeert hem te verbergen. Mevrouw ervaart "een pijnlijk iets over de bestaande verwantschap met hem". Deze interactie met Janssen, die hun sociale façade doorbreekt met zijn directheid en 'onbeschaafde' manieren, versterkt hun gevoel van kwetsbaarheid en hun obsessie met het handhaven van de schijn. De reacties van de dienstmeiden en kinderen ("ajakkes", "bah hoe ruw!", "Ze mosten zich schamen!") functioneren als een spiegel die de lezer hun hypocrisie laat zien, en beïnvloeden indirect (omdat de familie het probeert te verbergen) hun eigen schaamte. Mijnheer erkent later dat ze zich "niet moeten verlagen" door "zulke mensen" in huis te ontvangen.

- Het verzoek om geld: De culminatie van hun financiële nood is hun vernederende verzoek aan Janssen om "tweeduizend vier honderd gulden" te lenen. Mijnheer van Middelnesse verklaart dat "De eer en het geluk mijner familie hangen in deze van uwe beschikking af", wat een complete omkering is van hun aanvankelijke superioriteitsgevoel. Het versturen van de brief is een directe erkenning van hun afhankelijkheid en een enorme klap voor hun zelfbeeld van autonomie en status. De opluchting van mijnheer ("lachte toen hij die uitkomst ontving") staat in schril contrast met de "vreeselijke hoofdpijn" van mevrouw, wat de interne strijd tussen noodzaak en gekrenkte trots illustreert.

Familie Janssen (landelijke klasse, Betuwe)

1. Initiële zelfperceptie en relatie met de wereld:

- Janssen is een "grossier-kruidenier-wethouder-vetweijer" wiens welvaart stevig is gefundeerd op "land en vee; en boter en kaasmakerij". Hij is trots op zijn

bezittingen en zijn harde werk. Zijn zelfperceptie is die van een directe, nuchtere, en welgestelde man van de praktijk, wars van "fratsen en nooijen". Hij hecht waarde aan "geen achterbaksigheid" en gelooft dat "'n mins is 'n mins!" ongeacht rang, zolang men maar wil werken.

- Zijn relatie tot de stedelijke klasse is er een van welwillendheid en gastvrijheid, maar ook van verbazing over hun manieren. Hij is onbevooroordeeld gastvrij bij hun bezoek aan de Betuwe.

2. Bevestiging van zelfperceptie door interactie:

- Bezoek aan Den Haag: Janssens bezoek aan Den Haag bevestigt zijn nuchtere, praktische zelfbeeld en zijn verwondering over de stedelijke levenswijze. Hij begrijpt niet waarom hij "verhuizen" moet in het huis en vindt de stad maar "doodsch" en "vreemd en stief". Hij constateert "'n huus as 'n kark!" over de woning van de Van Middelnesses. De pogingen van de Van Middelnesses om hem te verbergen of zijn manieren te corrigeren, bevestigen voor hem hun oppervlakkigheid en gebrek aan authenticiteit.

- Het verstrekken van de lening: Janssens snelle en onbaatzuchtige reactie op het verzoek om geld ("sloopt ie twee pampierkies van duuzend, en vier van honderd in 'n brief, en schreef 'r de woorden bij:.. „Met groete. Verzoeken kwitantie. In effect spikkuleere is gevaarlijk."") bevestigt zijn zelfperceptie als een financieel stabiel, betrouwbaar en praktisch ingesteld persoon. Zijn waarschuwing over "effect spikkuleere" staat haaks op de mislukte speculatie van mijnheer van Middelnesse, en benadrukt zijn superieure, aardse wijsheid ten opzichte van de stadse schijn.

Conclusie over relaties en zelfperceptie:

De interacties in de tekst leggen de fundamentele verschillen in waarden en realiteit bloot tussen de stedelijke en landelijke klassen.

- De Van Middelnesses' zelfperceptie wordt gekenmerkt door een voortdurende strijd tussen de schijn van 'fatsoen' en 'stand' die ze koste wat kost willen handhaven, en de steeds nijpender wordende financiële realiteit die hun status ondermijnt. Hun relatie met Janssen verandert van ongedwongen gasten naar wanhopige vragers, wat hun trots diep raakt.

- Janssens zelfperceptie blijft daarentegen consistent en wordt zelfs bevestigd. Hij is trots op zijn harde werk en overvloed, en zijn ontmoetingen met de Van Middelnesses bevestigen zijn vermoeden dat de stedelijke wereld oppervlakkig en pretentieuze is. Zijn rol als weldoener in de financiële crisis positioneert hem

onbedoeld als de moreel en economisch sterkere partij, wat zijn nuchtere zelfbeeld van een betrouwbaar en gul mens verstevigt.

- De relatie tussen de families is fundamenteel asymmetrisch en transactioneel geworden. Hoewel de Van Middelnesses Janssen minachten, zijn ze financieel van hem afhankelijk. Janssen daarentegen, handelt uit familialiteit en nuchtere welwillendheid, zonder enige afhankelijkheid van de Van Middelnesses.

Op basis van de inhoud kan gesteld worden dat deze novelle een sterke indicatie geeft dat het standenverschil een zeer relevant en bepalend aspect was van de Nederlandse samenleving rond 1860, en in die zin als representatief kan worden beschouwd. De novelle legt op verschillende manieren de diepgewortelde verschillen en spanningen tussen de stedelijke (Hofstad) en de landelijke (Betuwe) elite bloot.

Hier zijn de belangrijkste punten die dit ondersteunen:

- Duidelijke Tegenstelling tussen Steden en Land:
 - De novelle opent met een gedetailleerde introductie van mijnheer en mevrouw Van Middelnesse, een Haagse familie die zich presenteert als "gedistingueerd" en zich bewust is van hun "stand" en "fatsoen". Ze wonen "charmant... dicht bij 't Bosch" en hechten waarde aan uiterlijke schijn, zelfs als hun financiële situatie verslechtert.
 - Daartegenover staat neef Janssen, een "grossier-kruidenier-wethouder-vetweijer" uit de Betuwe, wiens welvaart duidelijk gebaseerd is op "land en vee; en boter en kaasmakerij". Hij is trots op zijn nuchterheid, directheid en afkeer van "fratsen en nooijen". Zijn motto "'n mins is 'n mins!" staat haaks op de opvattingen van de Van Middelnesses.
 - De novelle contrasteert de "doodsche" stad en het "doodsch uitzigt" op het binnenplaatsje met het leven en de ruimte op het platteland.
- Obsessie met sociale status en uiterlijke schijn:
 - De Van Middelnesses zijn voortdurend bezig met het handhaven van hun "fatsoen" en "stand". Mijnheer Van Middelnesse is "rood" van schaamte wanneer Janssen aankomt, en hij probeert hem te verbergen. Hij vreest dat "De heele buurt zal weten dat wij er klompenfamilie op nahouden".
 - Hun verhuizing naar een "minder frequent gedeelte van de stad" en de noodzaak om "zuinig, zeer zuinig te leven" is een directe bedreiging voor hun zelfperceptie en sociale positie, wat ze koste wat kost proberen te verbergen.

- Mijnheer Van Middelnese's slotverklaring aan zijn vrouw dat "er zijn standen, Emilie; familie of geen familie, zooveel men vermag moet men zijn stand bewaren, en men gooit hem alaanstonds te grabbel door zulke menschen in zijn huis te ontvangen; ik zeg, Emilie, daar zijn standen in de wereld, en, eenmaal op deze hoogte behoort men zich niet te verlagen" is een expliciete en krachtige reflectie van het standenbewustzijn.

- Verschillen in waarden en manieren:

- De Van Middelnesses' bezoek aan Janssen in de Betuwe toont hun ongemak met de landelijke directheid, de overvloed aan eten, en de "ruwe" manieren. Ze vinden het "ijselijk bourgeois", al wordt het later positiever geëvalueerd vanwege de "Geldersche gulheid" en "fortuin".

- Janssens bezoek aan Den Haag benadrukt zijn onbegrip voor de stadse "fratsen" en de afkeer van de Van Middelnesses voor zijn Gelderse dialect en zijn "smerrige" en "ruwe" uiterlijk. De dienstmeiden en kinderen reageren met "ajakkes", "bah hoe ruw!" en "Ze mosten zich schamen!", wat aangeeft dat deze standenverschillen en de bijbehorende normen van 'fatsoen' en 'gepast gedrag' tot in alle lagen van de bevolking doordrongen waren.

- Zelfs de suggestie van mijnheer Van Middelnese om Janssen naar musea, paleizen en Scheveningen te sturen, en het feit dat hij Janssen's aanwezigheid bij de receptie voor zijn verjaardag als "fatal" beschouwt, benadrukt de kloof tussen hun werelden en de maatschappelijke conventies.

- Economische basis van standen:

- De financiële nood van de Van Middelnesses, veroorzaakt door een "mislukte effecten-speculatie", contrasteert scherp met Janssens solide, agrarische rijkdom. De vernederende bedelbrief van de Van Middelnesses en Janssens snelle, onbaatzuchtige reactie met de opmerking "In effect spikkuleere is gevaarlijk", toont de verschuiving van macht en de deugdelijkheid van Janssens meer traditionele welvaart. Dit illustreert mogelijk een bredere maatschappelijke verschuiving of spanning in die tijd tussen verschillende vormen van kapitaal.

Samenvattend: hoewel de novelle een fictief verhaal is en geen sociologisch onderzoek, biedt de gedetailleerde en consistente beschrijving van de interacties, de interne gedachten van de personages over 'stand', 'fatsoen' en 'verlagen', en de duidelijke contrasten tussen de stedelijke en landelijke levenswijze en waarden, een zeer representatief beeld van het standenverschil zoals dat in Nederland rond 1860 werd ervaren en beleefd. De personages beïnvloeden elkaars zelfperceptie juist door deze confrontatie met contrasterende waarden en sociale realiteiten, wat de diepte van de maatschappelijke stratificatie van die tijd onderstreept.

www.jacobcremer.nl

Laatst bijgewerkt: 28 juli 2025.